
MOTIV RDEČE KAPICE V KRATKI SODOBNI PRAVLJICI *RDEČE JABOLKO* SVETLANE MAKAROVIČ IN KAJE KOSMAČ

Svetlana Makarovič je pisateljica, ki s svojimi pravljicami nagovarja tako otroškega kot tudi odraslega bralca. Kratka sodobna pravljica *Rdeče jabolko* je izšla leta 2008 pri založbi Center za slovensko književnost. Pobudo zanjo je dala Kaja Kosmač, ki je kot soavtorica knjigo tudi ilustrirala in oblikovala. Avtorici sta delo naslovili na odrasle in zrelejše mlade bralce. *Rdeče jabolko* je medbesedilno povezano z motivom Rdeče kapice, ki je v ATU-indeksu pravljичnih tipov označen s številko ATU 333 (Uther 2004: 224). Ta motiv najdemo že v preteklosti pri mnogih kulturah. Razprava se osredotoča na različice iz ustnega izročila iz 11. stoletja in na variante *Rdeče kapice* Charlesa Perraulta iz leta 1697 ter bratov Grimm iz let 1812–1815 in 1857.

Ključne besede: geneza motiva Rdeče kapice, ljudska pravljica, kratka sodobna pravljica, socializacijski proces, simboli

Uvod

Cilj pričujoče razprave je poudariti pomen pravljic za otroka, odraslega in skupnost – in sicer s prikazom geneze motiva Rdeče kapice od antičnih mitov, variant Perraulta in bratov Grimm do kratke sodobne pravljice *Rdeče jabolko*, ki je izšla leta 2008 pri založbi Center za slovensko književnost. Pravljico je napisala Svetlana Makarovič, ilustrirala jo je Kaja Kosmač; avtorici sta delo naslovili na odrasle bralce in morda zrelejše otroke.

Teoretični pristopi k preučevanju pravljic so folkloristični, strukturalistični, literarni, psihoanalitični, sociološki in poststrukturalistični.¹ V članku bodo

¹ <<http://www.answers.com/topic/approaches-to-the-literary-fairy-tale>>.

obravnavani vloga pravljic v socializacijskem procesu, njihov vpliv na vzgojo in duševnost s subtilnim pripisovanjem ženskih in moških vlog ter njihovi skriti pomeni oz. simbolna vrednost. V razpravi so uporabljene analitično-deskriptivna in analitično-interpretativna raziskovalna metoda ter metoda kvalitativne besedilne analize s ključnimi besedami oz. analizo simbolov v kontekstu kratke sodobne pravljice S. Makarovič in K. Kosmač *Rdeče jabolko*. Ta pravljica je medbesedilno povezana z motivom Rdeče kapice, ki je v ATU-indeksu pravljličnih tipov označen s številko ATU 333 (Uther 2004: 224). Ta motiv najdemo že v preteklosti pri mnogih kulturah. Razprava se osredotoča na različice iz ustnega izročila iz 11. stoletja ter na variante *Rdeče kapice* Charlesa Perraulta iz leta 1697 in bratov Grimm iz let 1812–1815 in 1857.

Povzetek vsebine kratke sodobne pravljice S. Makarovič *Rdeče jabolko*

Književno besedilo *Rdeče jabolko* je po definiciji Marjane Kobe kratka sodobna pravljica z glavnim literarnim likom, ki je najbolj znan iz pravljice J. in W. Grimma, čeprav je možno najti podobne elemente že v grških mitih (npr. v mitu o Kronosu in požiranju otrok ...). V našem primeru je to, kot že omenjeno, Rdeča kapica. Sklepam, da je vsem znano dogajanje *Rdeče kapice*, ki sta jo napisala brata Grimm – Rdeča kapica je na poti k bolni babici v gozdu srečala volka, ta je požrl njeno babico in njo in lovec ju je rešil iz volkovega trebuha.

Pripoved *Rdeče jabolko* Svetlane Makarovič in Kaje Kosmač je bolj temačno besedilo. Pripoveduje o brezimnem dekletu, ki živi pri hudobnih ljudeh, ki so ji naredi železno obleko in ji zabičali, da sme obiskati rodno mater šele, ko ponosi to obleko. Mati je edina, ki deklici lahko da ime. Ko se dekle odpravi na pot, nese v culi kruh, maslo in belo jabolko v dar materi. Na poti prečka reko Giordano, gre mimo vrat Rastiella, nato sreča lačnega volka. Ko volk izve, kam gre, odide po krajši poti *šivank*, deklica pa po poti *bucik*. Ko prispe do materine hiše, ji volk ukaže zanetiti ogenj z belimi kostmi njene matere, deklica poje ostanke njenega mesa in popije kozarec njene krvi. Kača, mačka in ptič jo svarijo, vendar jih ne poslušajo. Belo jabolko na okenski polici ponazarja paralelizem dogodkov in vedno bolj rdeči. Ko gre dekle v posteljo k volku, ji ta da ime in tako dobi nad njo moč: »Ime ti je Rdeče jabolko.« Sledi dialog med volkom in deklico, ki jo požre, rdeče jabolko zbeži z okenske police, vrata Rastiella se mu odpro, reka Giordano se mu razmakne – in odkotali se po svetu. Pravljica se konča z besedami: »/n mogoče se bo prikotalilo v prave roke. Ali pa tudi ne.« Tu gre za tipičen primer odprtega ali postmodernističnega zaključka.

Razmerje med ljudsko in avtorsko pravljico

Pravljični tip Rdeče kapice, ki ga H. J. Uther označuje s številko 333, lahko najdemo v številnih kulturah, npr. v grškem mitu o Kronosu ali francoskih in italijanskih inačicah *Rdeče kapice*. Kot že omenjeno, je besedilo Svetlane Makarovič *Rdeče jabolko* kratka sodobna pravljica z glavnim literarnim likom, ki je najbolj znan iz pravljice J. in W. Grimma. Liki v modelu ljudske pravljice doživljajo stik z irealnim kot nekaj samoumevnega. Dogajanje je enodimenzionalno, ob koncu pogosto sledi nauk, saj imajo pravljice zabavni ali poučni značaj.

Ljudske pravljice simbolično in metaforično govorijo o spolnosti in nasilju, vzbujajo strah in grozo, vendar ravno ta, po Aristotelu katarzični učinek groze in sočutja fascinira otroke, ker jim daje upanje, da se slabe stvari dobro končajo (Bettelheim 1999: 55). Splošno znano je, da so pravljice pomembne za otroke; ena sama beseda ali simbol lahko spodbudi njihovo domišljijo. Besedna zveza *Rdeča kapica* lahko deluje kot simbol ali formula. V pravljici se izoblikuje Jaz, ki ga je treba razumeti kot centralni kompleks zavestnega obzorja, in sicer kot kolektivni Jaz. Iz otroške psihologije nam je znano, da je glavna tendenca podzavesti v prvih dvajsetih letih razvoja izoblikovati močan Jaz – in največ težav v mladosti je pogojenih z motnjami tega procesa (von Franz 1986: 50). Marie Louise von Franz pravi, da so ljudske pravljice »čist in najenostavnejši izraz kolektivnih nezavednih procesov. Predstavljajo arhetipe in arhetipske slike, ki pomagajo razumeti procese, ki potekajo v kolektivni psihi. Pogosto se začenejo z besedami ali formulo *Nekoč je živel/-a ..., Za devetimi gorami in devetimi vodami*; s temi besedami v poslušalcih/bralcih sprožijo asociacije na nedoločen čas in prostor, ki sta obenem univerzalna. Ker pa se moramo na koncu spet vrniti v svet realnosti in se soočiti z vsakdanjostjo, nas pravljice velikokrat neposredno postavijo v sedanost, na primer z besedami *in če nista umrla, še danes živita*« (von Franz 1986: 30). Bruno Bettelheim je v pravljicah preučeval predvsem skrite pomene, nezavedne motive in duševne mehanizme. Pravljice pojmuje kot »iniciacijska« besedila, saj je osrednja tema večine notranja preobrazba junaka/junakinje oziroma prestop na višjo razvojno raven. Otroku in odraslemu pravljice razkrivajo resnico o človeku in lastnem Jazu (Bettelheim 1999: 95).

Nauki v modelu ljudske pravljice so pogosto socializacijski in moralizirajoči: »Bodi pridna/priden, ne hodi s poti, poslušaj mamo ...« Vendar to preprečuje proces individualizacije, ki od nas zahteva, da se ločimo od navezanosti na starše in se soočimo z vsemi aspekti svoje osebnosti, namesto da nekatere izrivamo (von Franz 1986: 87) – ali kot pravi pripovedovalka v *Rdečem jabolku*: »In mogoče se bo kdaj prikotalilo v prave roke. Ali pa tudi ne« (Makarovič, Kosmač 2008: 44).

Nastajanje motiva Rdeče kapice – od grških mitov do danes

Preden si ogledamo simboliko v pravljici, pogledjmo nastanek in razvoj motiva Rdeče kapice. Pravljica o Rdeči kapici v njenih različicah se bere kot zgodba brez konca, zgodba o civilizaciji in o vlogi ženske skozi spreminjajoči se čas. Pravljični motivi, tudi tisti, ki temeljijo na mitskem izročilu, so zanimivi s stališča razvoja motiva skozi stoletja, prilagajanja posameznim kulturam in njihovega socializacijskega vpliva. Hans Ritz, nemški pisatelj in pripovedovalec pravljic, v knjigi *Zgodba o Rdeči kapici* (Ritz 2000) opisuje nastanek in možne vire motivov te pravljice.

Prvine motiva Rdeče kapice najdemo že v grški mitologiji. Na primer v mitu o Kronosu, ki je iz strahu pred skopitvijo in izgubo oblasti požrl lastne otroke. Najmlajšega sina Zevsu pa sta žena Gea in sestra Rea skrili in Kronosu namesto otroka dali v plenice zaviti kamen. Kasneje je Zevsu uspelo ukaniti očeta, tako da je ta najprej izpljunil kamen, nato pa še vse ostale otroke, ki jih je bil pogoltnil. Drugi primer je prav tako grški mit o demonki Lamiji, ki je v blaznosti ubila lastne otroke in se maščevala tako, da je drugim materam ugrabila otroke in jih požrla.

V zahodni Evropi so se pravljice v ustni tradiciji začele pojavljati v 11. stoletju in so se tudi širile z ustnim izročilom. Namenjene so bile samo odraslim. Med podeželskim prebivalstvom ni moč najti pravljic samo za otroke. Eden od zgodnejših nemških prevodov francoskih pravljic (Tegetthof 1923: 259) vsebuje kanibalistične elemente, ki jih opazimo tudi v *Rdečem jabolku* Svetlane Makarovič in Kaje Kosmač. Preden volk požre deklico, ta v svoji nevednosti je ponujeno meso babice in pije njeno kri, kar lahko razumemo dobesedno (kanibalistično) ali metaforično (prenos izkušenj z babice na vnukinjo). Prvine kanibalizma je Anselmo Calvetti poskusil razložiti na podlagi inačice iz italijanske revije *Rumagna* (Calvetti 1975: 85–94), v kateri se deklica sicer reši iz volkovega trebuha. Povezavo išče v prastarih iniciacijskih obredih iz najstarejše zgodovine človeštva, ki so jih obhajali ob začetku adolescence in v katerih so mladostniki postali polnopravni pripadniki skupnosti. Pri teh obredih so mladi simbolično umrli in oživel kot prerrojene osebe. V ta namen je stopila na plan pošast in jih tako rekoč požrla, da bi nato prišli iz nje prerrojeni. Te obrede so izvajali sredi gozda, bili so povezani s fizičnimi torturami in kanibalističnimi akti. Pošast naj bi predstavljala totemsko žival klana, kanibalistična dejanja pa so vzpostavljala mitično identiteto s predniki, ki so v pravljici zastopani v liku babice. Vprašanja volku, ki se pojavljajo v skoraj vseh inačicah, lahko po Calvettijevi interpretaciji razumemo kot liturgični dialog, ki spada k magični ceremoniji – torej kdor z zaklinjanjem občuduje velike noge, roke, oči, zobe itd., pridobi vse te lastnosti, magično moč ter ima srečo pri lovu (Ritz 2000: 10–11).

Pri obravnavi kratke sodobne pravljice *Rdeče jabolko* bomo primerjalno obravnavali besedilo in motiv ljudske pravljice *Rdeča kapica* Charlesa Perraulta iz leta 1697 in bratov Grimm iz let 1812–1815 ter avtorsko inačico *Rdeče jabolko* Svetlane Makarovič in Kaje Kosmač. Treba je razlikovati med ljudsko, ustno

tradirano pravljico, ki sodi med najstarejše in najbolj razširjene literarne žanre, in knjižno, zapisano pravljico, ki ima začetke v šestnajstem oziroma sedemnajstem stoletju. Jack Zipes, profesor emeritus primerjalne književnosti, meni, da so se osnovni elementi pravljic razvili v ustni tradiciji poznega srednjega veka predvsem v Franciji, na Tirolskem in v severni Italiji. Te t. i. svarilne ali grozljive pravljice so bile v Franciji v 15., 16. in 17. stoletju prav tako razširjene kot procesi proti moškim, ki so jih obtoževali, da so volkodlaki in da žrejo otroke (Zipes 1985: 18). Tudi na podlagi francoskih inačic iz 17. stoletja, ki sta jih zbrala Marianne Rumpf in Paul Delarue, lahko domnevamo, da je bil volk v pravljici prvotno volkodlak (Ritz 2000: 8).

Zakaj govorimo o svarilnih ali grozljivih pravljicah? Če natančneje analiziramo ustno izročilo razvoja pravljичnega motiva Rdeče kapice, predvsem motivne prvine, ki so se ohranile, nismo soočeni z naivno deklico, kot jo poznamo iz Grimmove pravljice, ki volku pove za pot do babičine hiše na robu gozda. Tudi lovca ni, ki bi rešil Rdečo kapico in babico iz volkovega trebuha (Zipes 1985: 23–25). Nasprotno, namenjene so bile predvsem zabavi odraslih (Seifert 1996: 45–51), zato v njih ni manjkalo tabuizirane spolnosti, nasilnih prizorov, smrti in grobega humorja, motivov okrutnosti in krvoločnosti. Po zaslugi raziskovalnega dela Paula Delarueja je ohranjena verzija *Rdeče kapice*, zapisana okoli leta 1885. V inačici modela ljudske pravljice z naslovom *Die Geschichte von der Großmutter* (Zipes 1985: 20–22) spoznamo pogumno deklico s podeželja, ki na poti skozi gozd na križišču dveh poti (torej tam, kjer so se pojavljale tudi čarovnice) sreča volkodlaka. Ta ji da na izbiro dve poti – *pot bucik* ali *pot šivank*. Prva, krajša pot vodi do babice; volkodlak jo požre, postavi nekaj njenega mesa in kozarec njene krvi v omaro, kar deklica poje in popije. Nad dejanjem se zgraža maček. Nato ji volkodlak reče, naj se sleče in pride k njemu v posteljo, obleko pa naj vrže v ogenj, češ da je ne bo več potrebovala. Sledi znano spraševanje, zakaj ima tako dolgo dlako, dolge nohte, široka ramena, velike nosnice, velikanska usta. Usta so tudi meja med zunanji (roke, noge, oči, ušesa ...) in notranji organi (usta, ženski spolni organi ...). Ko volkodlak deklici zagrozi, da jo bo požrl, se deklica reši z izgovorom, da mora opraviti malo potrebo – v takratnih časih so bili toaletni prostori zunaj. Vrvico, ki ji jo je volk zavezal okoli gležnja, da ne bi pobegnila, je privezala na drevo na vrtu. Čez nekaj časa volk odkrije prevaro in steče za njo. V zadnjem hipu se deklica reši v domačo hišo – brez pomoči babice, lovcev in/ali očeta (Zipes 1985: 23)! Tudi v dveh verzijah iz Nievra in Touraina deklica srečno pobegne. V neki verziji iz Gascogna pa se prikaže moški, ki deklico zasleduje na hrbtu svinje in na koncu pade skozi platneni most v vodo.

Povsem jasno je, da ljudska pravljica, kakor dokazuje francoska socialna antropologinja Yvonne Verdier v knjigi *Drei Frauen. Das Leben auf dem Dorf* (Verdier 1982), opisuje pomemben proces odraščanja kmečkega dekleta in poudarja dejstvo, da ženske druga drugi posredujejo vedenje o spočetju, čeprav ob radikalnem značaju te tradicije ni mogoče spregledati motiva kompetitivnosti. Prisvajanje telesnih sposobnosti v pravljici spominja na določena vzgojna obdobja –

celo v smiselnem vrstnem redu – delo s šivankami naj bi bilo prisposoba za puberteto, kuhanje za oploditev in pomivanje za rojevanje. To so funkcije, ki ponovno poudarjajo avtonomijo žensk in njihovo zmožnost obvladovanja lastne usode. Nanašajo se na znanje, ki ga imajo ženske kot nosilke kulturne dediščine v tradicionalni družbi (Verdier 1982: 40–55). Ne glede na to, ali je to iniciacijska ali svarilna pravljica, so to feministične inačice, ki temeljijo na samostojnosti, in ne na submisivnosti protagonistke kot pri Perraultu in Grimmih (Zipes 1985: 24).

Charles Perrault: *Petit chaperon rouge*, 1679

Ustna tradicija je imela mnoge inačice *Rdeče kapice*. V večini teh ustnih variant ni niti sledu o samostojnosti dekleta, volk triumfira, in tako se konča tudi prvi znani zapis tega motiva, *Petit chaperon rouge* Charlesa Perraulta iz leta 1697, ki je bil namenjen predvsem spodbujanju spolnih fantazij odraslih ob koncu 17. stoletja v francoskih salonih, in ne spodbujanju deklet k samostojnosti. Ta zapis pravljice *Rdeča kapica* je francoski pisatelj Charles Perrault objavil v zbirki osmih pravljic *Histoires ou Contes du temps passé. Avec des moralités* z naslovom *Petit chaperon rouge*. Ker so bila besedila namenjena otrokom na versajskem dvoru, je opustil vse vulgarne in kanibalistične elemente in jim dal subtilnejši izraz. Med drugim manjka prizor, v katerem volk nalije babičino kri v kozarec in ga ponudi žejni deklici, nakar se oglasi nevidni svareči glas: »Ješ od mojih prsi, otrok, piješ mojo kri!« Drugje svarilo izreče mačka ali ptič, tako je tudi v besedilu Svetlane Makarovič.

Charles Perrault je v svoji verziji pravljico in s tem Rdečo kapico civiliziral, pedagogiziral in jo priredil za mlade poslušalke in poslušalce takratnih aristokratskih otroških sob. V predgovoru k svoji zbirki pravi, da njegove pripovedke vsebujejo koristno moralo, da so namenjene obenem nauku in zabavi (kot pravi Horac: *dulce et utile*) ter v otrocih, ki jih poslušajo, po eni strani vzbujajo željo, da bi postali takšni kot tisti, ki so jih videli najti svojo srečo, po drugi strani pa strah pred nesrečo neubogljivih in slabih. Treba je hvaliti očete in matere, ki pri otrocih spodbujajo ljubezen do teh besedil, da jim jih vlivajo kot hrano, z upoštevanjem njihove nepopolnosti in njihove starosti. Prinašajo naj zabavo in veselje, ne da bi se lahko mati, soprog ali spovednik ob karkoli spotaknil (Perrault 1986: 5–8). Na koncu doda še sklepni moralni nauk v verzih (Perrault 1986: 73), v katerem svari dekleta, naj ne zaupajo zapeljivcem, še posebej ne nežnim »volkovom«, ki z lepimi besedami prikrivajo slabe namene. S tem ne dopušča nobenega dvoma o tem, kako je treba pravljico interpretirati.

Perrault je bil prvi avtor, ki je deklico pokrtil z rdečo kapico, po kateri je postala znana v evropskem prostoru in sprožila najrazličnejše interpretacije, povezane tudi s tem, da se besedilo njegove inačice zaključí z dejstvom, da volk poje Rdečo kapico. S svojimi pravljicami je Perrault zavestno sooblikoval moralna pravila obnašanja in pri tem uporabljal svarilna socializacijska sredstva. V *Rdeči kapici* sta strpnost in nevednost posebni odliki ženske; vseh osem pravljic vsebuje nauke in pravila o ženski moralnosti in posledicah njihovega kršenja. Te navidezno

otroške pravljice z infantilnim besedilom imajo v svojem kontekstu nedvomno tudi spolne aluzije, s katerimi nagovarjajo odraslega poslušalca. Ob tem je zanimivo in zgovorno dejstvo, da se v pogovorni francoščini še vedno uporablja izraz »videti volka« (*elle a vu le loup*) v pomenu izgubiti nedolžnost.² To pa bi lahko pomenilo, da pravljica *Rdeča kapica* govori tudi o posilstvu. Po mnenju Jacka Zipesa *Rdeča kapica* v različicah Perraulta in bratov Grimm celo legalizira posilstvo (Zipes 1985: 51).

Philippe Aries je v knjigi *Geschichte der Kindheit* (2007) pokazal, da se je takšna otroška literatura, ki naj bi otroke v skladu s strogimi normami razredne morale civilizirala, razvila tudi drugod po Evropi. Nič čudnega torej, da je značaj deklice v Perraultevi pravljici povsem drugačen kot v ljudski ustni tradiciji. Kmečka deklica je odkrita, pogumna in pretkana, Perraulteva Rdeča kapica pa je ljubka, razvajena, naivna in nebogljenja (Zipes 1985: 25). Perraultevo predstavo o ženskih lastnostih je treba gledati na ozadju socializacijskih procesov njegovega časa. Literarna socializacija je bila le ena izmed poti, ki jo je francoska buržoazija uporabila za širjenje svojih vrednot in interesov. Rdeča kapica je projekcija moških fantazij in Perraultevih osebnih predsodkov v moško dominantnem civilizacijskem procesu, v katerem naj bi se ženska podredila moškemu in se odrekla neodvisnosti. Pravljična junakinja je torej prikazana kot lepa, zvesta, gospodinjska, skromna, ubogljiva in naivna. Bistrost in spogledovanje bi namreč lahko postala moškemu principu nevarna. V Perraultevi predstavi – v čemer se ni razlikoval od mnogih drugih moških in žal tudi žensk – je lepota ženski, inteligenca pa moški atribut (Zipes 1985: 33). Kljub temu pa kulturni zgodovinar Robert Darnton Charlesu Perraultu pripisuje edinstveno vlogo, saj po njegovem mnenju predstavlja stično točko med dozdevno ločenima svetovoma elitne in ljudske kulture.

Perraulteve pravljice so imele močan vpliv na nemška jezikoslovca ter zbiratelja in zapisovalca pravljič Jacoba in Wilhelma Grimma. Njun glavni vir tako ni bilo ljudsko izročilo, kot bi lahko pomotoma domnevali, temveč prav zapis francoskega pisatelja in pravljičarja Charlesa Perraulta iz leta 1697. Njegovo zbirko osmih pravljič *Contes de Fées* je Robert Samber že leta 1729 prevedel in objavil v angleščini. V Angliji je *Rdeča kapica* zaslovela pod imenom *Little Red Riding Hood*, v Italiji pa je dobila ime *El cappellin rosso*. Prvi nemški prevod Friedricha Justina Bertucha *Das Rotkäppchen* je izšel leta 1790 v *Modri pravljični knjigi* (*Die blaue Bibliothek aller Nationen*). V slovenščino jo je prvič prevedla Lujiza Pesjakova in jo leta 1875 objavila v reviji *Vrtec* z naslovom *Rudeča kapica*.³

² <<http://www.wordreference.com/fren/loup>>.

³ Lujiza Pesjakova, 1875: Rudeča kapica. *Vrtec: slovenski mladini* 5/2. 17.

***Rdeča kapica* bratov Grimm**

Jack Zipes navaja, da se je bratoma Jacobu in Wilhelmu Grimmu Perraulteva *Rdeča kapica* zdela še vedno preveč nasilna, preveč poudarjena sta po njenem mnenju spolnost in nesrečen konec (Zipes 1985: 34), zato sta v malomeščanskem socializacijskem procesu 19. stoletja pravljico še enkrat ideološko predelala, tako da je bolj ustrezala moralnim in etičnim predstavam takratne buržoazije (Zipes 1985: 40) – v njuni verziji se *Rdeča kapica* srečno konča. Prvič sta jo zapisala v letih 1812–1815 in nato leta 1857 v dveh inačicah. Prvo verzijo je leta 1812 Grimmoma posredovala Jeannette Hassenpflug, drugo verzijo, ki je nadaljevanje prve in v kateri Rdeča kapica skupaj z babico premaga volka, pa njena sestra Marie Hassenpflug, ki sta znani tudi kot vir drugih pravljic, objavljenih v prvi knjigi *Kinder- und Hausmärchen*. Tudi v nadaljnjih inačicah drugih avtorjev je Rdeča kapica večinoma ostala naivna in nemočna, kar je bilo v skladu z likom ženske tedanjega časa. V Nemčiji je postajala v 19. stoletju vse bolj ljubka in krščanska, da bi bila otrokom še lažje dostopna (Zipes 1985: 35).

Brata Grimm sta namensko prirejala pravljice, kar je razvidno iz enega od predgovorov, v katerem Wilhelm Grimm piše, da je treba izbrisati vsak izraz, ki bi bil otroški starosti neprimeren. Nemški znanstveni pisatelj in pravljicar Hans Ritz (Ritz 2000: 24) v hudomušnem in ironičnem stilu piše, kako Rdeča kapica oblečena spleza v posteljo k volku, volk pa se stlači v spalno srajco babice – saj bi bil sicer pred Rdečo kapico nag. Nemških otrok namreč ni bilo mogoče izpostaviti takšni francoski izprijenosti. Brata Grimm sta nasilna dejanja prikazala z olepšanimi izrazi, njuna ideologija ni več odkrita, je bolj prikrita ali celo subtilna.

Rdeča kapica bratov Grimm je tipična svarilna zgodba, ki vsebuje značilni strukturalistični vzorec Vladimirja Proppa (2005) prepoved – kršitev prepovedi. Dobrota je nagrajena in zlo kaznovano. Na začetku zgodbe sta v središču prepoved in obljuba, na koncu pa je še enkrat poudarjena vzgojnost – Rdeča kapica sklene, da se nikoli več ne bo oddaljila od prave poti. Na ta način sta avtorja pravljici dala notranjo moralo, ki ni več le dodana ob koncu, temveč postane splošna norma, vključena v besedilo. Uspelo jima je trajno oblikovati življenje mlade ženske, ki naj se podvrže pritisku konformizma, se otrese naivnosti in odpove poželenju po vsem lepem levo in desno od poti. Otrok v pravljici gre tako rekoč sam od sebe skozi vzgojni proces in temu zgledu naj sledijo tudi otroci, ki pravljico poslušajo (Ritz 2000: 30)! Najpomembnejša sprememba je bila ta, da je nemška Rdeča kapica postala še bolj naivna, nemočna in ljubka deklica, ki jo je treba za njeno pregreho – ki je še bolj poudarjena kot neposlušnost in čutnost – kaznovati, saj če ne bi bila tako lahkoverna in neposlušna, bi bila lahko preprečila volkove zahrbtnje namene (Zipes 1985: 35). S tem brata Grimm subverzivno izražata, da je deklica sama kriva za svojo usodo (Zipes 1985: 51).

Medtem ko je bila pravljica v preteklosti ustna pripoved o spolnosti in dejanskih nevarnostih gozda, je v verziji Grimmov kodirano sporočilo o racionalističnem

obvladovanju telesa, saj javne spolne igre ali spolni stiki v 19. stoletju niso bili zaželeni. Preko pravljič so od otrok zahtevali zatiranje čutnosti in jih skušali prisiliti, da se podvržejo normam odraslih (Zipes 1985: 37). Okrutnost v pravljici gre manj pripisovati pravljici sami kot pa resničnosti tedanjega in tudi današnjega sveta, v katerem ne manjka grozodejstev, posilstev, morilcev in ugrabiteljev. V njem se šele uresničuje smisel znanega pregovora *Homo homini lupus est* (*Človek je človeku volk*) – človekov nasprotnik ni volk, temveč je človekov najhujši sovražnik človek (Ritz 2000: 38–39).

***Rdeče jabolko* Svetlane Makarovič in Kaje Kosmač**

Kratka sodobna pravljica *Rdeče jabolko* je ena od štirih besedil (poleg del *Katalena*, 2008, *Mrtvec pride po ljubico*, 2009, in *Saga o Hallgerd*, 2010), s katerimi je Makarovičeva morda stopila v »novo obdobje pravljič«. Kajti nehala je pisati za odrasle naslovnike, nadaljuje pisanje za mlade naslovnike in piše za dvojnega naslovnika (*dual audiences*).

Svetlana Makarovič in Kaja Kosmač se v svoji sodobni verziji medbesedilno navezujeta na najstarejša izvorna ljudska besedila iz 11. stoletja, na francoske inačice ter italijansko ljudsko besedilo, ki so bili zapisani med letoma 1870 in 1890, ter jih avtorsko nadgrajujeta, kot navaja soavtorica in ilustratorica Kaja Kosmač v uvodnem delu knjige *Rdeče jabolko*. Medtem ko imajo pravljice Perraulta ali bratov Grimm socializacijski aspekt z moralizirajočo poanto in subverzivno podpirajo prilagajanje družbenim normam, je namen Svetlane Makarovič in Kaje Kosmač v *Rdečem jabolku* vzpodbuditi individualno osebno zorenje, za katero je značilno prevzemanje odgovornosti za svoja dejanja in lastne odločitve. Poudarili sta pristno moč besedil, ki po medbesedilnih poteh spodbuja človekov notranji razvoj. Tako v njuni verziji kot v zgodnjih inačicah ljudske tradicije najdemo elemente iniciacije, kot so rojstvo, podelitev ali iskanje imena in smrt. Motiv iskanja imena, kar se da razumeti kot iskanje nove identitete, je v primerjavi s prej omenjenimi variantami edini, ki sta ga avtorici dodali na novo. Vizualna obdelava besedila Kaje Kosmač s skopimi sredstvi in omejitvijo na v glavnem tri barve, črno, belo in rdečo, intenzivira dojemanje simbolnih sporočil.

Tudi konec knjižnega besedila sta oblikovali izvirno in nepričakovano. Medtem ko se pravljica pri Perraultu konča tragično (volk poje deklico), pri Grimmih pa srečno (lovec reši deklico in babico iz volkovega trebuha), sta se slovenski avtorici odločili za odprti konec. Njuna inačica predstavlja poskus, nadgraditi model ljudske pravljice, dati novo interpretacijo v času pluralizma interpretacij in aktualizirati ustno in/ali pisno kulturno in civilizacijsko dediščino ter jo ponovno vključiti v sodobni kolektivni spomin.

Analiza simbolov

Pravljice asociirajo na magični svet, na deželo psihe – ki leži tik ob bivališčih ljudi. S tem da junak ali junakinja, v našem primeru Rdeča kapica, odide iz hiše v gozd, prestopi mejo med svetom realnega in svetom magičnega, ki je poln simbolike (von Beit 1952: 21). Pri interpretaciji pravljic ne smemo pozabiti, da so simboli vedno vezani na čas, v katerem so imeli svoj socializacijski pomen. Tako imajo simboli v srednjeveškem ljudskem izročilu drugačno sporočilo kot na primer v ljudskih, vendar predelanih pravljicah bratov Grimm (1812–1815) ali v sodobni pravljici (*Rdeče jabolko*, 2008).

Kakšen pomen ima motiv poimenovanja (*deklica, ki ni imela imena* izve, da *kdor ti izbere ime, ta dobi nad teboj moč*), kaj pomeni *pot bucik* ali *pot šivank*, se nam razkrije le ob poznavanju starih običajev in kulturnih navad v času, v katerem so pravljice nastale. Otroku in odraslemu pravljice razkrivajo družbeno strukturo časa, v katerem so nastale, ter resnice o človeštvu in tudi o njegovem lastnem Jazu (Bettelheim 1999: 21). *Rdeče jabolko* govori o iniciaciji – ne o specifično ženski iniciaciji, ampak o odraščanju na splošno. Zato je Kaja Kosmač deklico načrtno prikazala čim bolj brezspolno, tako da je najprej otrok in šele nato deklica. Tako v ljudskem izročilu kot v sodobni inačici najdemo simbole iniciacije. Že gozd sam po sebi predstavlja skrivnost, temen »iniciacijski«
 prostor, medtem ko je *štirikotna kajža* nekakšen center, kjer se dogajanje dotakne osrednjega problema pravljice (von Beit 1952: 22). Po Bettelheimu neprehodni gozd, v katerem se je glavna junakinja izgubila oz. zapustila pot, simbolizira temni, skriti, skoraj neprehodni svet našega nezavednega. Če smo izgubili okvir, ki je dajal strukturo našemu preteklemu življenju, bomo, ko nam bo uspelo najti pot na plano, iz gozda stopili z veliko bolj razvito človečnostjo (Bettelheim 1999: 137). Izgubljenost sredi gozda je prastari simbol za potrebo, da najdeš samega sebe (Bettelheim 1999: 302).

V številnih evropskih pravljicah, tako tudi v *Rdeči kapici* oz. *Rdečem jabolku*, se glavna junakinja znajde popolnoma sama v globokem, temnem gozdu, kjer sreča volka/volkodlaka ali čarovnico. Živalski liki v pravljicah so personifikacije, torej ljudje v živalski podobi, so simbolne živali (von Franz 1986: 26). Izgubljenost v gozdu ne pomeni potrebe, da bi nas kdo našel, temveč to, da moramo najti oz. odkriti sami sebe, s tem da gremo skozi proces transformacije, kar pa je bistvo iniciacije. V kontekstu iniciacije je mogoče razumeti tudi motiv izbire imena ter deključno željo po imenu kot simbolično iskanje (nove) identitete. V tem motivu odzvanjajo tudi prastara verovanja v magično moč besed oziroma »pravih imen«, ki so jih podelili udeležencem npr. v starih indijanskih iniciacijskih obredih.

Rdeča kapica sreča volka na razpotju, se pravi na kraju, kjer se sprejemajo pomembne odločitve; odloči se za *pot bucik*, torej za lažjo, brezskrbnejšo pot. Zakaj? Bruno Bettelheim daje naslednjo razlago: »Med šiviljami – v takratnih časih je bilo to predvsem opravilo mladih deklet – ni bila nobena skrivnost, da je

nekaj speti z bucikami povezano z veliko manj truda in vestnosti, kot pa če hočeš kaj sešiti z iglo» (Bettelheim 1999: 241). *Pot šivank* je mesto resnične moralnosti, ki od nas zahteva, da prevzamemo polno odgovornost za svoja dejanja.

Ravnanje Rdeče kapice se da razumeti kot obnašanje po načelu ugodja namesto po načelu realnosti (na tem mestu naj navedem, da ima nemška beseda *Lustprinzip*, ki je prevedena z načelom ugodja, tudi druge konotacije, kot na primer aluzijo na spolnost). Tudi reko Giordano – kot biblijski motiv reke Jordan – in vrata Rastiella v pravljici *Rdeče jabolko* lahko razumemo kot simbola iniciacije, prehoda v drug svet ali prehoda iz ene (razvojne) faze v drugo. Vrata se v biblijskem kontekstu simbolično uporabljajo tudi kot vhod, ki vodi v življenje ali v pogubo. Medtem ko so prva vrata ozka in tesna, skozi nje le redkokdo najde pot, so druga široka in skozi nje vodi prostrana cesta, po kateri krene velika množica.

Kaja Kosmač je s svojimi ilustracijami zgovorno upodobila simboliko iniciacije in se pri tem omejila predvsem na črno (kot simbol nezavednega ali nasilja v motivu težke železne obleke), belo (simbol nedolžnosti v motivu belega jabolka, kolač in maslo kot simbola aristokracije – to so bili priboljški na francoskem dvoru) in rdečo barvo (rdeča kapa kot simbol iniciacije, menstruacije, spolne zrelosti ...). Rdeče jabolko je, kakor pravi, upodobila v obliki srca, ker ga dekletce nosi v nedrih namesto v culi, kot simbol zvestobe sebi in resnici.

Volk požre Rdeče jabolko – po eni strani je to iniciacijska transformacija, prehod iz enega razvojnega obdobja v drugo, ko preteklost tako rekoč umre, po drugi strani pa spet nakazuje posilstvo in zlorabo. Rdeče jabolko je prevarano za svoje sanje o lepšem življenju z novim imenom. Drugo rdeče jabolko uteče – reka in vrata še pomnijo, po čigavem nasvetu so dobili darove, in mu pomagajo. »V številnih mitih in pravljicah jabolko pomeni ljubezen in spolnost /.../ in sicer tako njen dobrodejni kot nevarni vidik /.../ – njeno bitje ima tako brezspolni kot erotični vidik« (Bettelheim 1999: 295). Motiv jabolka se pojavi kot biblijski motiv, s katerim Eva zapelje Adama. Tudi iz grške mitologije nam je znan motiv jabolka spora, s katerim je moral Paris odločiti, katera izmed boginj, Hera, Atena ali Afrodit, je najlepša. Motiv kotalečega se jabolka najdemo v splošnih srednjeveških navadah. Če kdo ni več vedel naprej ali za katero pot naj se odloči, je zakotalil po tleh jabolko ali puhnil v zrak pero, in kamorkoli je padlo ali kjer se je ustavilo, tja je usmeril svoj korak (von Franz 1978: 41).

Zaključek kratke sodobne pravljice je odprt: mogoče se bo jabolko kdaj prikotalilo v prave roke ali pa tudi ne. Odprti konec je značilnost kratke sodobne pravljice in nakazuje sodobno, postmodernistično ambivalenco. Za takšen konec sta se avtorici *Rdečega jabolka* odločili, kot pravi Kaja Kosmač v Dnevnikovem objektivu,⁴ »ker je čar odprtih koncev prav v tem, ker primorajo bralca, da si zgodbo razlaga po svoje. Najin namen je bil rehabilitirati izvorno pravljico. Konec

⁴ *Dnevnik*, Dnevnikov objektiv 20. 12. 2008.

nikakor ne sme postreči s katarzo, katarza mora umanjhati, saj uspava bralčev razmislek!« Za takšen konec sta se, kot je poudarila Svetlana Makarovič, odločili še iz enega razloga.

Zdi se mi, da se danes otroke sistematično vzgaja s kičem, kamor spada tudi cenzuriranje literature, ki vsebuje zlo in nasilje, in to kljub temu, da otroci od nekdaj, odkar obstajajo ljudje, živijo v svetu nasilja, v svetu zla. Skratka, na vsak način želijo otroku prihraniti kakršnakoli negativna čustva, hočejo mu prihraniti strah in žalost. To se mi zdi zelo slabo. Sicer pa s Kajo nisva napisali pravljice za otroke.⁵

Zaključek

V razpravi so uporabljene analitično-deskriptivna in analitično-interpretativna raziskovalna metoda ter metoda kvalitativne besedilne analize s ključnimi besedami oz. analizo simbolov v kontekstu kratke sodobne pravljice *Rdeče jabolko* S. Makarovič in K. Kosmač. Na podlagi primerjalne analize geneze motiva Rdeče kapice od grške mitologije, primerjave ljudske pravljice in kratke sodobne pravljice preko Charlesa Perraulta, Jacoba in Wilhelma Grimma do kratke sodobne pravljice Svetlane Makarovič in Kaje Kosmač *Rdeče jabolko* so izsledki primerjalne analize naslednji. Besedilo Makarovičeve in Kosmačeve temelji predvsem na modelu ljudske pravljice ter deloma na inačicah *Rdeče kapice* Perraulta in Grimmov. V pravljičah se odraža proces socializacije, avtorji pa so jo tudi zavestno uporabljali kot sredstvo socializacije, kakršno je zahteval družbeni razvoj in kakršno so narekovala tudi osebna nagnjenja. Tako se je sprva samozavestna in pogumna kmečka deklica spremenila v ljubko, naivno in nebogljeno punčko. Medtem ko je bila pravljičica v preteklosti ustna pripoved o spolnosti in dejanskih nevarnostih gozda, je v verziji Grimmov kodirano sporočilo o racionalističnem obvladovanju telesa, saj javne spolne igre ali spolni stiki v 19. stoletju niso bili zaželeni. Preko pravljič so od otrok zahtevali zatiranje čutnosti in jih prisilili, da so se podvrgli normam odraslih (Zipes 1985: 37).

Avtorici se medbesedilno navezujeta na grško mitologijo (motiv jabolka – jabolko spora), biblijske motive (reka Giordano) in francoske motive (pot bucik, pot šivank). Ne smemo prezreti dejstva, da pravljice vsebujejo bolj ali manj prikrita aluzije na spolnost in nasilje, ki prav tako subverzivno delujejo na socializacijski proces otroka in na vlogo tako ženske kakor moškega, ki ga avtorici prekineta, s tem da se povrneta k prastarim, izvornim motivom in z njimi soočita sodobnega zavestnega bralca. Iz analize simbolov je razvidno, da je njihovo razumevanje vedno vezano na čas, v katerem so nastali, in da bi njihov pomen brez poznavanja takratnih navad in običajev ostal prikrit. Simboli, ki jih uporabljata avtorici, nas nagovarjajo po dveh poteh – po besedilni in vizualni poti. Tako je tudi učinek na bralca ali poslušalca dvojen – in če upoštevamo vpliv pravljič na vzgojo, socializacijski proces in na duševnost odraslega in otroka, dajeta

⁵ Prav tam.

avtorici v besedilu *Rdeče jabolko* tudi s podvojenim učinkom možnost lastnega razmisleka, v katerem naj bi se bralci zavedali subverzivnih vplivov, ki so jim bili izpostavljeni skozi stoletja prav preko pravljič.⁶ Besedilo dopušča kritično presojo subtilnih pripisovanj, ravno zato, ker ostaja brez sklepnega nauka in s tem omogoča proces individualizacije, namesto da bi ga preprečevalo. In tukaj se nam razkriva iniciacijski značaj *Rdečega jabolka*, poziv odraslemu v nas, naj se odgovorno sooči s svojo notranjo resnico, z resnico lastnega Jaza.

Svetlana Makarovič ima tvoren odnos do tradicije, predvsem do modela ljudske pravljice (izposoja oseb, motiva, dogajalnega prostora in situacij), ki ga avtorsko nadgradi v izvirno celoto, asociativno povezano s tradicijo. Svetlana Makarovič je sodobna slovenska mladinska avtorica, ki je tudi z besedilom *Rdeče jabolko* v sodelovanju s Kajo Kosmač dokazala, da kršenje pravil modela ljudske pravljice pomeni postavljanje novih pravil v sodobni slovenski mladinski književnosti.

Viri in literatura

- Aries, Philippe, 2007: *Geschichte der Kindheit*. München: DTV.
- Bettelheim, Bruno, 1999: *Rabe čudežnega*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Calvetti, Anselmo, 1975: Una versione romagnola di Cappuccetto Rosso. *Rumagna* II.
- Französische Volksmärchen*, 1923. Prev. E. Tegetthof, 2. zv. Jena.
- Makarovič, Svetlana, in Kosmač, Kaja, 2008: *Rdeče jabolko*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Perrault, Charles, 1986: *Sämtliche Märchen*. Stuttgart: Reclam.
- Propp, Vladimir J., 2005: *Morfologija pravljič*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Ritz, Hans, 2000: *Die Geschichte vom Rotkäppchen*. Göttingen: Muriverlag.
- Seifert, Lewis Carl, 1996: *Fairy tales, sexuality and gender in France 1690–1715. Infantile texts and adult contexts*. Cambridge: University Press.
- Verdier, Yvonne, 1982: *Drei Frauen. Das Leben auf dem Dorf*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Von Beit, Hedwig, 1952: *Symbolik des Märchens*. Bern: A. Francke AG.
- Von Franz, Marie-Louise, 1986: *Psychologische Märcheninterpretation*. München: Kösel-Verlag.
- Zipes, Jack, 1985: *Rotkäppchens Lust und Leid*. Frankfurt, Berlin, Dunaj: Ullstein.

⁶ Po J. Zipsu je pred približno 300 leti prvo zbirko pravljič za otroke napisal Ch. Perrault, za odrasle pa pred skoraj 500 leti G. Straparola, nato G. Basil.